

Elustiilid ja väärtused

Airi-Alina Allaste

Väärtused on arusaamad heast ja kurjast, millest inimesed juhivad valikute tegemisel ning otsuste langetamisel. Need on pigem ideaalid, mis suunavad inimeste suhtumisi ja käitumist. Ühised väärtused ja normid on vajalikud selleks, et kogukonnad koos püsiksid – ilma selleta oleks ühiskondlik elu vaevu mõeldav. Erinevalt normidest, mis reguleerivad käitumist teatud kindlates olukordades, on väärtused niisuguste olukordade ülesed, andes tähenduse inimese käitumisele ja valikutele.

Väärtused, nagu ka normid ja erinevad ühiskondlikud rollid, omandatakse sotsialiseerumise käigus, milles valdavalt eristatakse kolme etappi. Esmase sotsialiseerumine leiab aset kodus, kus omandatud väärtused ja maailmanägemus on lapsele ainuõiged – tal puuduvad kogemused või teadmised selles osas, et asjad võiksid mingil muul viisil korraldatud olla. Teise sotsialiseerumise käigus omandab inimene üldisemaid ühiskondlikke reegleid ja hoiakuid, kolmandane sotsialiseerumine kestab elu lõpuni. Inimene omandab üha uusi rolle, kohandub erinevate normidega, muudab oma suhtumisi ning ilmselt ka väärtusi. Väärtuste omandamist käsitledes tasub tähelepanu pöörata valdkonna ühe olulisima teoreetiku Ronald Inglehart'i (1990; 1995) selgitustele, mille kohaselt on väärtuste põhiliseks mõjutajaks inimest lapsepõlves ümbritsev keskkond. Fenomenoloogilise sotsioloogia kohaselt omandab inimene esmase sotsialiseerumise käigus arusaamad 'heast ja kurjast, õigest ja vales', mis on tema jaoks enesestmõistetavad. Et inimese jaoks muutuksid loomulikuks ka teise ning kolmanda sotsialiseerumise käigus omandatud tõesed, millega ta puutub kokku täiskasvanumaks saades ja muude eluvaldkondadega tutvudes, peavad need esmaste väärtustega haakuma (Berger & Luckmann 1966).

Inglehart'i teise olulise väite põhjal väärtustavad inimesed ennekõike seda, mis endal puudu, ja keskenduvad vajadustele, mis endal rahuldamata (Inglehart 1990). Kuni inimesel on probleeme eluspüsimisega ja turvalisusega, ei ole eneseteostuse väärtustamine võimalik. Sellest lähtuvalt on Inglehart leidnud, et jõukates kapitalistlikes riikides domineerivad inimeste seas postmaterialistlikud väärtused, vaesemates riikides on inimesed aga materialistlikumad (Inglehart 1990).

Kaasaegses hilismodernses ühiskonnas ei ole inimese saatus enam üheselt määratletud tema sotsiaalmajandusliku tausta ning lapsepõlvest kaasavõetud väärtuste ja normidega – üldise individualiseerumise ajastul on olulisemal kohal isiklikud valikud. Tänapäeva mitmetahulises

ja multikultuurses ühiskonnas puudub sageli ühene arvamus selle osas, mida 'hea elu' endast täpselt kujutab, samuti ei pruugi leiduda üheseid, enesestmõistetavaid väärtusi. Kaasaegse klassiku Anthony Giddens'i sõnade järgi (1991) ei ole tänapäeval inimestel 'muid valikuid peale valikute tegemise'. Eriti just arenenumate ühiskondade inimesed on materiaalseste piirangutega vähem seotud ja otsustavad ise, milliseks kujuneb nende elustiil. Giddens käsitleb elustiili inimeste hoiakute ja käitumismustrite valikutena kõige laiemas mõttes, millega kaasnevad väärtushinnangud. Olulisel kohal on kultuuri tarbimisviisid ja muud ühiskondlikule staatusele suunatud või seda rõhutavad tegevused, sealhulgas igapäevatarbimine, näiteks riietumine ning toitumine. Samas käsitletakse taoliste valikutena ka hoopis laiema haardega otsuseid, mis mõjutavad inimese elu – näiteks juhtiv kaasaegne perekonnasotsioloog Catherine Hakim (2000) rõhutab, et arenenud riikides kujutavad nii töö, erinevad peremudelid kui ka seksuaalsed rollid endast praegusel ajal eelkõige elustiilivalikuid. Selles artiklis käsitlen lühidalt Eestis valitsevaid üldisi suundumusi ja esitlen siis näitena kolme eristuvat elustiili ning nendega seonduvaid väärtusi, mis on kujunenud täiesti erinevate tegurite mõjul – üht noorte subkultuuri (täpsemalt hip-hop'i) ja selle avaldumist väikeses Rakvere linnas; pereeluga seoses tehtud valikutest lähtuvat elustiili (noori isasid, kes on oma lastega kodus) ning seltskonda, kelle püüdluseks on kõikehõlmava elustiili loomine ökokülas või -majas.

Väga avaralt üldistades võiks öelda, et Eesti üleminekuühiskonnas on aset leidnud pööre eelmise riigikorra ajal kehtinud varasematelt kollektivistlikelt väärtustelt märksa individualistlikumate väärtuste poole. Seoses majandusliku süsteemi teisenemise ja riigi suhtelise vaesusega on suurt tähtsust omistatud materialistlikele väärtustele. Materialismist ja individualismist tulenevalt on üsna suurt tähelepanu pööratud isiklikule edule. Sellest lähtuvalt väärtustatakse haridust ja karjäärivõimalusi, kuid teisalt ka külluslikku tarbimist.

Viimase kaasnähuna võib esile tuua noorema põlvkonna seas levivat *show off*-mentaliteeti. Kuivõrd Eestis hõivasid üleminekuaja võimuvahetusega seoses juhtiva positsiooni suhteliselt noored inimesed, pani see aluse diskursusele, mis seostas noorust ja edu. Sama suhtumine kehtestab siiani noortele kohustuse ühiskonna ootusi iga hinna eest täita ning 'võitjate põlvkonna' eeskujul edukas olla. Edukuse müüdi raamidele vastav silmapaistmine on omaette väärtus. Need, kes pole ehk olnud piisavalt edukad, seda eriti materiaalselt heaolu peegeldava tarbimise seisukohast, üritavad vähemalt väliselt edukatega sarnaneda. *Show off* tähendabki panustamist kõige silmatorkavamatesse elustiili osadesse, seda eriti välimuse osas (näiteks kallite firmariiete või prillide kandmine), aga ka avalikku tarbimisse (näiteks kallid kokteilid

klubis).

Rakvere räpparid, keda on uurinud Maarja Kobin (Kobin ja Allaste ilmumas), vastandavad end nii etableerunud ühiskonnale kui ka kommertslikule peavoolumuusikale, pidades neid pealiskaudseiks ja silmakirjalikeks, väärtustades ehtsust ja ausust, mis on kesksel kohal nii nende muusikas kui ka elustiilis üldiselt. Peavoolu popmuusika tegeleb nende hinnangul vaid odava kuulsuse otsingutega, mitte tõelise eneseväljendamisega. Ühe artisti sõnade järgi pole popmuusikal muud sisu kui: „*Kui ilus oled sina ja mis siis oli meie vahel... Aga miks ei räägita halbade asjadest nagu näiteks ühiskonnaprobleemid? Sest need lood ei saa lihtsalt populaarseks.*“ Räpparite jaoks on kõige olulisem laulda oma kogemustest igapäevaelus ja tuua välja ühiskonna valupunktid; kõige enam väärtustatakse artiste, kes oskavad oma stiili kaudu ühiskonda peavoolu arusaamadest erinevalt kirjeldada: „*Tal ongi vajalikud mõtted, et ta näitab sulle, millisena mingit nähtust ühiskonnas võib vaadata. Tõmbab vee peale mingile põhjendamatult ülistatud nähtusele ühiskonnas, näidates seda teisest nurgast.*“ Nagu mainitud, on olulised ehtsus, vahetu kogemus ja reaktsioon ümbritsevale – **nõnda on nii mõnigi Rakvere räpparite laul** seotud nende elukohaga ning kohalikku muusikat nimetatakse **tihti ka** pätiräpiks, mis on Eestis kontekstis õigem kui gängstaräp, mis seostub **ennekõike** Ameerika mustade kultuuriga. „*Mis gangsta see ikka on. see on tavaline pätikari. See ei tähenda pätti, et mingi tohutu kriminaalsus sellega kaasas käib, vaid lihtsalt et noored inimesed on tänaval, et noored pätid. Selle pärast ongi see kasutusele võetud, et kui gängstaräpp oleks Eestis nagu kohatu ja mitte väga real, siis pätiräpp kõlab nagu omal kohal ja on real.*“ Nagu omane räpile selle algusaegadest, 70. aastatest saadik, mil kõnealune muusikastiil Ameerika getodes ilmavalgust nägi, on ka Eestis kesksel kohal ühiskonna kriitika. Suurelt jaolt on tegu just eduühiskonna ironiseerimisega – seda illustreerib **löövalt ka väljend succiety (mis muuseas sisaldub kahe albumi nimes)**. Sõnadest success ja society koosnev väljend kritiseerib Eesti ühiskonda, kus edu on muutunud peamiseks väärtuseks ning normiks, mida suur osa inimesi vaidlustamata ja alandlikult kui kohustuslikku ettekirjutust täidavad. Räpparid ise üritavad sellele nii oma muusikas kui ka alternatiivses elustiilis (vähemalt osaliselt) selga pöörata.

Kuigi traditsioonilised soorollid ei ole Eestis noorema põlvkonna jaoks vanema põlvkonnaga võrreldes enam nii ainuvõimalikud ja enesestmõistetavad, võib Eestit siiani nimetada patriarhaarseks ühiskonnaks. Naiste puhul väärtustatakse sageli välimust ja panust ema ning abikaasana, meeste puhul aga ambitsioonikust, sõltumatust ja pühendumist tööle ning

karjäärile.

Mari-Liis Tomingu (2007) uurimusest ilmneb, et Eestis leidub ka selliseid noori mehi, kes tunnustavad eeltoodud näitajate kõrval pehmemaid väärtusi ja on mingil ajal ise väikelastega koju jäänud. Tegu on pigem meestega, kes oma arusaamades ei olnud kinni traditsioonilistes mehe ja naiste rollides ning väärtustasid emotsionaalset lähedust perekonna ja lastega, mida tavaliselt seostatakse naiste eluvaldkonnaga. Kodused isad hindavad kõrgelt lastega tekkivat emotsionaalset sidet: *„Meil ei ole mingit sellist asja, et kui midagi juhtub, siis emme peab tulema. Meie usaldus ja soe suhe on väga tugev aga see on ikkagi nagu sihukese higiga ehitatud“*. Positiivseks peetakse sedagi, et lastega kodusolemine on õpetanud isadele empaatiavõimet, oskust näha enda ümber teisi inimesi ja arvestada teistega – niisugune hoolivus leiab rakendust muudeski elusfäärides. Samas on noortele isadele väga oluline, et nad vastaksid ühiskonna ootustele kõiges, mida meestelt tavaliselt nõutakse. *„Mehed võivad enesele lubada lastega kodus olemist seni, kuni nad suudavad teha mingeid asju seal kõrvalt. Vastasel juhul võib see hakata tekitama emotsionaalseid pingeid – sinult oodatakse tegusid, aga näed, sina lehvitad seal kõrinaid ja käid kelgutamas.“* Keegi küsitatud isadest ei olnud huvitatud 'koduperemehe' rollist põhitegevusena, pidades tähtsaks oma pereeluga seonduvat ühildada ka oma karjääri ja muu eluga.

Nagu eelpool mainitud, on Eestis levinud pigem individualism ja materialism, kuid leidub ka inimesi ning kooskondi, kes soovivad elada teisiti. Mitmel pool maailmas on viimastel aastakümnetel tekkinud uus elustiil – ökokogukonnad. Nagu kirjutab Toomas Trapido, on selle tagamaaks globaalsed protsessid, nagu kliima soojenemine, fossiilenergia kasutamise tipptaseme saavutamise ja muud hävituslikud nähtused, millele teadlikud inimesed otsivad terviklahendusi iseenda elu muutmise kaudu, et maailm oleks tervem. Elustiilide uurimiskeskuse algatatud uuringu esialgsed tulemused viitavad sellele, et inimesed, kes püüdleval Eestis ökokogukondade poole, väärtustavad looduselähedast ja säästlikku eluviisi, et *„ökoloogiline jälj, mis inimesest maha jääb, oleks võimalikult väike“*, kuid ka kogukondlikku koosolemist, mis sellega kaasneb. Viimased on omavahel seotud – liigne kulutamine ja tarbimine, mis maailma ohustab, käib mitmeski mõttes individualismiga kaasas. Ökokogukonda kuuluvad või pürgivad inimesed ei pea isiklikku autot, pesumasinat ega televiisorit kõige olulisemaks, vaid on nõus neid säästlikkuse huvides teistega jagama. Küsimus ei ole üksnes konkreetses esemetes – nagu väidab üks küsitletu: *„Siis tegelikult palju keskkonnoormusest tuleneb sellest, et inimesed otsivad endale mingisuguseid*

meelelahutusi koguaeg. On igav ja siis on vaja tegevusi ja tarbimist. See on suhteliselt tõestatav, et sellistes kogukondades on inimestel psühholoogilised vajadused rahuldatud, suhtlemises teiste inimestega. On ühised söömajad või mingisugused rituaalid või tegevused. Siis ei ole vaja nii palju asju või nii palju ringi sõita, et oleks lahe. Et kindlasti peaks Tallinnast sõitma Leigo järvemuusikale, et oleks tore. Kogukonnas elades, on seda kõike palju vähem vaja ja see juba vähendab keskkonnamoormust päris palju“. Ökoküla ideaalina näevad inimesed mõtestavad elukvaliteedina pigem kollektiivset loovust. Väärtustakse inimestevahelist usaldust ja võimalust teistega koos olles isiklikult areneda. „See nõuab otsust et sa oled valmis muutuma. Baasusaldus on hästi oluline. Mis tähendab seda, et see inimene suudab konflikti sattudes seda meeles pidada, et tegelikult me oleme üks kogukond ja jagame ühiseid väärtusi. See, et ma praegu siin kellegagi riidlen, et mingisugune konflikt on, ei tähenda nüüd seda, et me nüüd kohe peaksime laiali minema. Tuleb aru saada sellest, et konfliktid ongi selline edasiviiv jõud“. Mainitud elustiili (mille poole Eestis valdavalt alles püüeldakse) korral on tähtis kõrge teadlikkus keskkonnaga seotud nähtustest ning valmisolek eksperimenteerida omaenese eluga globaalsete lahenduste leidmise nimel.

Ehkki väitsin, et Eestis domineerivad materiaalsed väärtused, on ülaltoodud näited pigem sellega vastuolus ning näitena toodud elustiilide ühisosaks võiks pigem nimetada postmaterialistlike väärtusi.. Samas on Eesti kontekstis tegu keskmisest mõnevõrra erinevate elustiilidega, mille aluseks on olnud inimeste valik. Ilmselt ei saa öelda, et valiku aluseks oleksid olnud selged eristuvad väärtused . Rääppareid tõmbas hip-hopi juurde alguses siiski suuremalt jaolt muusika ja võiks öelda, et kui oli kogunenud kriitiline hulk seltskonda, siis ühiselt loodi norme ja väärtusi – viimased olid mõjutatud nii rahvusvahelisest hip-hop kultuurist kui ka Rakvere kohalikust kultuurist ja eesti laiematest mõjudest. Noored isad, kes jäid lastega koju, tegid seda paljuski praktilistel põhjustel, kõige rohkem sellepärast et aidata oma abikaasat. Muidugi eeldab selline otsus teatud suhtumist – Eestis on kindlasti palju mehi, kellele selline võimalus kunagi pähe ei tuleks. Samas, lapsega kodus olles väärtused teisesid ja muutusid pehmemaks. Võrreldes kahe eelmise elustiiliga iseloomustab ökoküla huvilisi suurem väärtuse põhine teadlik valik. Üldiselt aga võib öelda, et peamiselt kujunevad väärtused koos elustiiliga ning rühma olemasolu korral kinnistuvad koos teistega.

Kasutatud kirjandus

- Berger, P. & Luckmann, T. ([1966] 1981) *The Social construction of reality. A treatise in the sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin Books
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Inglehart R. 1990 *Culture shift in Advanced Industrial Society* Princeton, NJ: Princeton University Press
- Inglehart R. 1995 *Value Change in Six Continents* Ann Arbor: Univ. Mich Press
- Hakim, C 2000 *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. Oxford: Oxford University Press
- Kobin, M. & Allaste, A.-A. ilmumas. Hip Hop in Rakvere: the Impact of Local in Global Subculture.
- Toming, M.-L 2007 Isarolli muutumine – isa lapsega kodus. *Ariadne Lõng* ½ 2007 lk.65-76